

examen bundel[®]

2018|2019

drs. C.L.C.M. Meijs (eindredactie)

havo

maatschappijwetenschappen

**Jouw beste voorbereiding
op je examen in 2019**

ThiemeMeulenhoff

voorwoord

Met deze EXAMENBUNDEL kun je je goed voorbereiden op het schoolexamen en het centraal examen voor het vak maatschappijwetenschappen op havo-niveau.

De EXAMENBUNDEL bevat de volgende onderdelen:

- De oriëntatietoets:** Deze bestaat uit vragen over alle onderwerpen die in 2019 centraal geëxamineerd worden. Zo kun je nagaan of je de kern van de examenonderwerpen beheerst. De antwoorden vind je op www.examenbundel.nl. Na het invullen van je scores krijg je een studieadvies.
- Deel 1:** Hier vind je per examenonderwerp een ruim aantal opgaven met uitwerkingen. In de uitwerkingen staan de antwoorden en de daarbij horende toelichtingen.
- Deel 2a:** In dit deel vind je de examens 2016-I en 2017-I met uitwerkingen. In de uitwerkingen vind je uitleg en toelichting bij de antwoorden.
- Deel 2b:** Hierin vind je de integrale examens van 2018-I zonder uitwerkingen. De antwoorden vind je op www.examenbundel.nl. Via deze site kun je nog veel meer gratis oefenexamens downloaden.
- Bijlagen:** Achter in deze bundel vind je o.a. tabellen om je 'cijfer' te bepalen na het maken van de oefenexamens, suggesties voor verder lezen en belangrijke internetadressen.

Met deze EXAMENBUNDEL kun je oefenen voor het examen in je eigen tijd en in je eigen tempo. Oefenen houdt in dat je probeert een opgave eerst zelf te maken. Daarna controleer je jouw antwoorden met de uitwerkingen.

Het centraal examen maatschappijwetenschappen havo 2019 wordt afgenomen op **woensdag 15 mei tussen 9.00 en 12.00 uur**. De makers van de EXAMENBUNDEL wensen je daarbij alvast heel veel succes!

Voor suggesties en commentaar op deze bundel is dank verschuldigd aan de meelezers van de NVLM (de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer).

Voor reacties, zowel van leerlingen als van docenten, houden wij ons graag aanbevolen. Mail naar vo@thiememeulenhoff.nl.

Amersfoort, mei 2018.

Opmerkingen

De overheid stelt regels op die betrekking hebben op de specifieke examenonderwerpen, de hulpmiddelen die je tijdens je examen mag gebruiken, duur en datum van je examen, etc. Hoewel deze EXAMENBUNDEL met de grootst mogelijke zorgvuldigheid is samengesteld, kunnen auteur en uitgever geen aansprakelijkheid aanvaarden voor de aanwijzingen die betrekking hebben op publicaties van de overheid.

Het is altijd raadzaam je docent of onze website www.examenbundel.nl te raadplegen voor actuele informatie die voor jouw examen van belang kan zijn.

inhoud

3 voorwoord

- 6 waarmee je bekend moet zijn voor maatschappijwetenschappen 2019
- 10 examenprogramma
- 13 vaardigheden bij maatschappijwetenschappen

oriëntatietoets nagaan wat je al weet

- 19 opgaven

deel 1 oefenen op onderwerp

1 Vaardigheden

- 1.1 Onderzoeksvragen
 - 29 vragen
 - 33 uitwerkingen
- 1.2 Argumentatievaardigheden
 - 36 vragen
 - 38 uitwerkingen
- 1.3 Statistische informatie interpreteren
 - 40 vragen
 - 50 uitwerkingen

2 Vorming

- 55 vragen
- 67 uitwerkingen

3 Verhouding

- 73 vragen
- 82 uitwerkingen

4 Binding

- 88 vragen
- 101 uitwerkingen

deel 2a examens met uitwerkingen

Examen 2016-I (pilot)

- 111 opgaven
- 120 uitwerkingen

Examen 2017-I (pilot)

- 129 opgaven
- 139 uitwerkingen

deel 2b examen zonder uitwerking

Examen 2018-I

- 151 opgaven

bijlagen

cijferbepaling
suggesties voor verder lezen

Waarmee je bekend moet zijn voor maatschappijwetenschappen 2019

Het nieuwe programma

Het centraal schriftelijk examen maatschappijwetenschappen 2019 heeft voor het eerst betrekking op het nieuwe examenprogramma.

Dit programma bestaat uit **kernconcepten** (centrale begrippen) en uit drie **contexten** (maatschappelijke thema's of vraagstukken). Deze kernconcepten en contexten zijn gerangschikt onder de volgende vier **hoofdconcepten**.

	Hoofdconcepten			
	vorming	verhouding	binding	verandering
kernconcepten	socialisatie cultuur acculturatie identiteit politieke socialisatie ideologie	sociale (on)gelijkheid macht gezag samenwerking conflict	sociale cohesie sociale institutie groepsvorming cultuur politieke institutie representatie representativiteit	rationalisering individualisering institutionalisering democratisering staatsvorming globalisering
voorgeschreven contexten	samenlevings- vormen	maatschappelijke verschillen	veiligheid	geen voor het centraal examen

Bij het lezen van de titel van een opgave in een centraal examen is soms niet meteen te herkennen over welke concepten of contexten de opgave gaat.

De eerste opgave in het havo-examen van 2016 had als titel 'Burgernet'. Bij lezing van de vragen wordt duidelijk dat het om de context veiligheid gaat, met ook een vraag over het hoofdconcept binding. Maar nieuw aan dit examenprogramma is dat de opgaven zich nooit beperken tot maar één hoofdconcept (met de kernconcepten die daarbij centraal staan), maar dat er ook altijd vragen over andere hoofd- en kernconcepten gesteld worden.

Bij de opgave over 'Burgernet' zit ook een vraag over het hoofdconcept verhouding en over het kernconcept politieke socialisatie.

De tweede opgave in het examen van 2016 had als titel 'Inkomensongelijkheid'. Dit verwijst wel meteen naar het kernconcept sociale ongelijkheid. Maar daarna volgen ook weer vragen over andere hoofdconcepten dan verhouding.

Een aantal vragen hebben betrekking op het domein vaardigheden.

Het examen maatschappijwetenschappen

Op het examen krijg je twee boekjes. Het ene boekje (het opgavenboekje) bestaat uit 3-5 opgaven. Per opgave (met bijbehorende bronnen) worden 3-8 vragen gesteld met een totaal van 25-30 vragen. Verreweg de meeste vragen zijn open vragen.

In totaal kunnen er om en nabij de 55-60 punten worden behaald. In de kantlijn bij iedere vraag staat het maximale puntenaantal dat voor die vraag behaald kan worden.

Het andere boekje bestaat uit de bronnen aan de hand waarvan de vragen zijn geformuleerd (het bronnenboekje). De bronnen zijn vaak tekstgedeelten uit artikelen of onderzoeken. Het kan ook gaan om tabellen, figuren of cartoons.

Het examen wordt afgenomen in een zitting van drie uur.

Het opgavenboekje begint met de volgende **Aanwijzing voor de kandidaat**.

Als in een vraag staat dat je een hoofd- of kernconcept moet gebruiken, dan gebruik je in het antwoord die elementen uit de omschrijving van het hoofd- of kernconcept die nodig zijn om de vraag juist te kunnen beantwoorden.

Deze aanwijzing houdt in dat het niet voldoende is als je de hele definitie van het kernconcept opschrijft.

De definitie is een lange omschrijving, die bestaat uit verschillende delen (**elementen** genoemd in de aanwijzing). Bijvoorbeeld het kernconcept cultuur.

De definitie luidt: 'Het geheel van voorstellingen, uitdrukkingsvormen, opvattingen, waarden en normen die mensen als lid van een groep of samenleving hebben verworven'.

Maar daarin zijn verschillende elementen te onderscheiden. Het kan bij cultuur gaan om:

- voorstellingen;
- uitdrukkingsvormen;
- opvattingen;
- waarden en normen.

Afhankelijk van wat voor vraag er gesteld wordt, kies je een van deze elementen uit dit lijstje. En er wordt in de definitie nog een onderscheid gemaakt. Mensen kunnen de cultuur verwerven als:

- lid van een groep;
- lid van een samenleving.

Ook daaruit kun je kiezen afhankelijk van de vraag. Zo werd in het havo examen 2017-1, in vraag 3 over **cultuur** het volgende gevraagd:

"Beredeneer dat een toename van de diversiteit in speelgoedfiguren van LEGO kan zorgen voor een verandering in de socialisatie van kinderen. Gebruik in je redenering het kernconcept cultuur (...)"

Het antwoordmodel van de examenmakers luidt als volgt:

"Als meer groepen (sociale categorieën) in speelgoedfiguren zijn vertegenwoordigd, kan dit bijdragen aan **een andere voorstelling die kinderen hebben over deze groepen/de samenleving**¹. Kinderen kunnen zich onder andere meer bewust worden van het bestaan van bepaalde groepen in de samenleving. Voorstellingen zijn onderdeel van **cultuur**."

Dit maakt duidelijk dat de elementen uit de definitie bij deze vraag moeten zijn:

- voorstellingen;
- groepen/samenleving (beide goed).

Bepaling van je cijfer en de normering van het examen

Je gemaakte examen wordt eerst nagekeken door je eigen docent(e) aan de hand van een *correctievoorschrift*, dat is vastgesteld door de vaststellingscommissie maatschappijwetenschappen van het College voor Toetsing en Examens (CvTE). Daarna kijkt een docent(e) maatschappijwetenschappen van een andere school je examen na. Samen bepalen ze het uiteindelijk aantal behaalde punten. Afhankelijk van de landelijke resultaten voor het examen wordt door het CvTE de norm bepaald. Die norm is de omrekening van punten van cijfers.

Voor de berekening van het eindcijfer voor maatschappijwetenschappen tellen schoolexamen en centraal examen ieder voor 50% mee.

Gebruik van het woordenboek Nederlands bij het examen

Een eendelig verklarend woordenboek Nederlands is toegestaan bij het maken van het centraal schriftelijk examen. In plaats hiervan mag ook gebruikgemaakt worden van een woordenboek van Nederlands naar een vreemde taal, bijvoorbeeld naar de eigen thuistaal van de kandidaat. Een woordenboek kan een hulpmiddel zijn dat zekerheid geeft bij een enkel woord of begrip. Wel kan te veel opzoeken van woorden of begrippen tot tijdnood leiden. Een ander punt is dat omschrijvingen van begrippen in het woordenboek niet altijd overeenkomen met de omschrijvingen van deze begrippen in de vaktaal. Alleen de formulering van de begrippen zoals omschreven in de syllabus Maatschappijwetenschappen HAVO, versie examen 2019² zijn geldig.

1 Wat **vet** gedrukt staat in het antwoordmodel verwijst naar het element uit de definitie dat gekozen moet zijn.

2 www.examenblad.nl.

Andere hulpmiddelen

Naast het woordenboek Nederlands zijn er ook andere hulpmiddelen toegestaan, zij het dat die bij de beantwoording van de vragen van het examen maatschappijwetenschappen niet direct van belang zijn. Het gaat dan om schrijfmateriaal, tekenpotlood, blauw en rood kleurenpotlood, liniaal, passer, geometrische driehoek, vlakgum en rekenmachine.

Vorbereiding op het examen met deze bundel

- Zorg ervoor dat je goed vertrouwd bent met de uitwerkingen van het examenprogramma, zoals die beschreven staan in de havo syllabus voor het examen van 2019.
- Maak de oefenopgaven in deze bundel. Daarmee kun je nagaan of je de vragen kunt beantwoorden en of deze antwoorden overeenkomen met de uitwerkingen bij de vragen in deze bundel.
- Maak de examens maatschappijwetenschappen van 2016, 2017 en 2018. Niet alleen heb je dan een beeld van hoe een examen er in zijn geheel uitziet, maar ook van wat de juiste antwoorden zijn die in het antwoordmodel beschreven staan.
- Neem kennis van de berichtgeving van de media over maatschappelijke en politieke onderwerpen; lees – eventueel naast een regionale krant – regelmatig een landelijke kwaliteitskrant (bijvoorbeeld *de Volkskrant*, *NRC Handelsblad* en *Trouw*), en kijk regelmatig naar het *NOS Journaal* en/of *RTL 4 Nieuws* en/of luister regelmatig naar het *NOS Radio 1 Journaal*.

Het examen is echter al een jaar voor de dag waarop het examen plaatsvindt, gemaakt. Dus het is niet nodig enkele weken voor het examen een nieuwsitem uit te spitten. Dat zal niet voorkomen in het examen.

Wat voor vragen kun je verwachten op het examen?

Verschillende typen vragen zijn mogelijk. Hieronder staan een aantal mogelijkheden.

- *vraag over onderzoek doen*. Havoleerlingen moeten onderzoeksvaardigheden beheersen. Dat kan een vraag inhouden om zelf een hypothese of vraagstelling te bedenken of om een gegeven onderzoek te beoordelen: op afhankelijke en onafhankelijke variabele, op betrouwbaarheid, validiteit en representativiteit.
- *argumentenvraag*. Er wordt een stelling gegeven. Je moet een argument vóór of een argument tegen geven. Soms moet in de argumentatie nog aanvullende informatie gebruikt worden, bijvoorbeeld een specifiek kernconcept.
- *vraag over grafieken en tabellen*. Havoleerlingen moeten informatievaardigheden beheersen. Dat kan een vraag inhouden waarbij leerlingen elementaire statistische informatie uit grafieken en tabellen moeten kunnen interpreteren.
- *vraag over voorgeschreven contexten*. Er wordt naar kennis/inzicht gevraagd over een van de drie voorgeschreven contexten, voor havo bijvoorbeeld over samenlevingsvormen.
- *vraag over hoofd- en kernconcepten*. Er wordt naar kennis/inzicht gevraagd over de hoofd- en kernconcepten.
- *vraag waarin hoofd- en kernconcepten toegepast moeten worden in een van de drie voorgeschreven contexten*. Een dergelijke vraag kan al voorschrijven welk kernconcept in de toepassing gebruikt moet worden of vraagt je zelf een selectie te maken uit de kernconcepten die bij een hoofdconcept aan bod komen. De toepassing van hoofd- en kernconcepten bij een voorgeschreven context als samenlevingsvormen staat soms ook al in de syllabus beschreven.
- *vraag waarin hoofd- en kernconcepten toegepast moeten worden in een nieuwe context*. Een dergelijke vraag kan al voorschrijven welk kernconcept in de toepassing gebruikt moet worden of vraagt je zelf een selectie te maken uit de kernconcepten die bij een hoofdconcept aan bod komen. De toepassing van hoofd- en kernconcepten bij een nieuwe context staat niet beschreven in de syllabus en moet je zelf beredeneren.

Tijdens het examen

Neem de tijd om de vraag goed te lezen! Kijk ook naar het aantal punten dat voor de vraag staat (1p; 2p; 3p; 4p). Het ligt voor de hand dat correcte antwoorden voor vragen waar je meer punten voor kunt halen, bijdragen aan een goed eindcijfer. Als je in tijdnood komt en niet meer alle resterende vragen kunt beantwoorden, kan een keuze voor een vraag waar meer dan één punt voor te behalen is, een goede zijn. Het aantal punten dat voor een vraag te behalen is, is ook een aanwijzing voor het aantal onderdelen dat een antwoord moet bevatten. Wordt er gevraagd naar twee kernconcepten, dan zijn er meestal twee punten te behalen, voor ieder kernconcept één punt. Wordt er gevraagd naar één kernconcept maar ook nog om een toelichting, dan valt er één punt te behalen voor het kernconcept maar een tweede punt voor de toelichting.

Examenprogramma

Hieronder staan de officiële (lees: wettelijke) exameneisen maatschappijwetenschappen per domein en een uitwerking daarvan. Het totaal geeft aan welke kennis en vaardigheden bij het centraal examen van 2019 worden verwacht.

De examenstof

Domein A: Vaardigheden

Subdomein A1: Informatievaardigheden

- 1 De kandidaat kan:
 - benodigde informatie verwerven en selecteren uit digitale en niet-digitale bronnen;
 - informatie verwerken en daaruit beredeneerde conclusies trekken;
 - de resultaten van een leeractiviteit beschrijven en presenteren.

Subdomein A2: Concept-contextbenadering

- 2 De kandidaat kan:
 - denkvaardigheden toepassen op de hoofdconcepten vorming, verhouding, binding en verandering en kernconcepten sociale cohesie, sociale instituties, groepsvorming, cultuur, socialisatie/acculturatie, identiteit, sociale gelijkheid/ongelijkheid, rationalisering, individualisering, institutionalisering, politieke instituties, representatie/representativiteit, politieke socialisatie, ideologie, macht/gezag, conflict/samenwerking, democratisering, globalisering en staatsvorming.
 - denkvaardigheden toepassen op contexten, daarbij gebruikmakend van hoofd- en kernconcepten. Het betreft zowel de in de domeinen beschreven contexten als andere contexten.
 - verbanden leggen tussen en binnen de in de domeinen beschreven contexten met behulp van hoofd- en kernconcepten.
 - verbanden leggen tussen en binnen andere contexten met behulp van hoofd- en kernconcepten.

Subdomein A3: Onderzoeksvaardigheden

- 3 De kandidaat kan:
 - gegeven onderzoeksresultaten beoordelen op betrouwbaarheid, validiteit en representativiteit;
 - een eenvoudig enigszins voorgestructureerd onderzoek opzetten en uitvoeren over een concreet maatschappelijk verschijnsel.

Domein B: Vorming (binnen een specifieke context)

Subdomein B1: Socialisatie

- 4 De kandidaat kan socialisatie binnen een specifieke context herkennen als een proces waarin cultuuroverdracht en cultuurverwerving plaatsvindt en waarin mensen een eigen identiteit ontwikkelen. Hij kan tevens culturen classificeren op basis van verschillende culturele dimensies.

Subdomein B2: Politieke socialisatie

- 5 De kandidaat kan voorbeelden van politieke socialisatie herkennen binnen een specifieke context. Hij kan tevens standpunten classificeren op basis van ideologieën en politieke dimensies.

Subdomein B3: Socialisatie binnen een specifieke context

- 6 De kandidaat kan in hoofdlijnen maatschappelijke ontwikkelingen beschrijven die van invloed zijn op socialisatieprocessen en op de rol van socialisatoren daarin. Hij kan tevens conclusies trekken over die veranderde socialisatieprocessen.

Subdomein B4: Overheidsbeleid en standpunten van politieke partijen

- 7 De kandidaat kan weergeven op welke manieren de overheid invloed tracht uit te oefenen op het proces van (politieke) socialisatie. Hij kan tevens afleiden welke opvattingen aanhangers van politieke stromingen hebben over de rol van de overheid binnen een specifieke context.

Domein C: Verhouding (binnen een specifieke context)

Subdomein C1: Sociale ongelijkheid

- 8 De kandidaat kan binnen een specifieke context sociale ongelijkheid verklaren en kan beschrijven wat de gevolgen zijn van sociale ongelijkheid.

Subdomein C2: Macht en gezag

- 9 De kandidaat kan contextmateriaal classificeren naar niveaus, naar soorten en naar bronnen van macht. Hij kan macht onderscheiden van gezag en theorieën vergelijken over de machtsverdeling in een democratie.

Subdomein C3: Maatschappelijke en politieke conflicten en samenwerking

- 10 De kandidaat kan ontleden welke oorzaken ten grondslag liggen aan maatschappelijke en politieke conflicten op de verschillende niveaus en wat de gevolgen ervan zijn. Hij kan tevens modellen onderscheiden gebaseerd op conflict of samenwerking.

Subdomein C4: Sociale ongelijkheid binnen een specifieke context

- 11 De kandidaat kan binnen een specifieke context categoriseren welke maatschappelijke posities mensen innemen in een samenleving en beschrijven welke kansen ze hebben dat hun maatschappelijke posities veranderen. Hij kan tevens de gevolgen van het innemen van een lage maatschappelijke positie benoemen.

Subdomein C5: Maatschappelijke ontwikkelingen die van invloed zijn op sociale ongelijkheid binnen een specifieke context

- 12 De kandidaat kan maatschappelijke ontwikkelingen beschrijven die invloed hebben op de sociale ongelijkheid binnen een specifieke context aan de hand van daarvoor relevante hoofd- en kernconcepten.

Subdomein C6: Overheidsbeleid en standpunten van de politieke partijen

- 13 De kandidaat kan binnen een specifieke context onderscheiden met welke instrumenten de overheid de mate van sociale ongelijkheid tracht te beïnvloeden, wat de gevolgen ervan kunnen zijn en welke opvattingen aanhangers van de politieke stromingen hebben over kwesties binnen deze specifieke context.

Domein D: Binding (binnen een specifieke context)

Subdomein D1: Sociale cohesie: mate van binding

- 14 De kandidaat kan typen bindingen onderscheiden en indelen naar niveaus. Hij kan het verband leggen tussen sociale cohesie en sociale controle en voorbeelden geven van kenmerken van sociale instituties.

Bundels voor al je vakken bestel je op
www.examenbundel.nl

examenbundels

havo	Duits	978-90-06-42912-1
havo	Engels	978-90-06-42936-7
havo	Frans	978-90-06-42920-6
havo	Nederlands	978-90-06-42919-0
havo	biologie	978-90-06-42911-4
havo	natuurfkunde	978-90-06-42921-3
havo	scheikunde	978-90-06-42939-8
havo	wiskunde A	978-90-06-42949-7
havo	wiskunde B	978-90-06-42950-3
havo	aardrijkskunde	978-90-06-42933-6
havo	economie	978-90-06-42932-9
havo	geschiedenis	978-90-06-42935-0
havo	m&o	978-90-06-42924-4
havo	maatschappijwetenschappen	978-90-06-42922-0

Meer kans van slagen met de
Examenbundel!

De *Examenbundel* bevat oefeningen met uitleg bij de antwoorden, zodat je leert tijdens het oefenen.

De bundel is speciaal samengesteld voor dit schooljaar, dus je oefent altijd de juiste stof.

Test je kennis met de Oriëntatietoets en kijk voor meer tips om te slagen op www.examenbundel.nl.

havo

samengevat

havo	biologie
havo	natuurfkunde
havo	scheikunde
havo	wiskunde A
havo	wiskunde B
havo	aardrijkskunde
havo	geschiedenis
havo	economie
havo	m&o
h/v	Nederlands 3F / 4F
h/v	rekenen 3F

Engels in de praktijk 978-90-06-07397-3

Duits in de praktijk 978-90-06-07396-6

Frans in de praktijk 978-90-06-07398-0

Meer kans van slagen met *Samengevat!*
Samengevat biedt je een helder en beknopt overzicht van alle examenstof.

Engels/Duits/Frans in de praktijk zijn theorieboekjes die geworteld zijn in de praktijk. Met een compacte uitleg van grammatica en vele voorbeeldzinnen.

